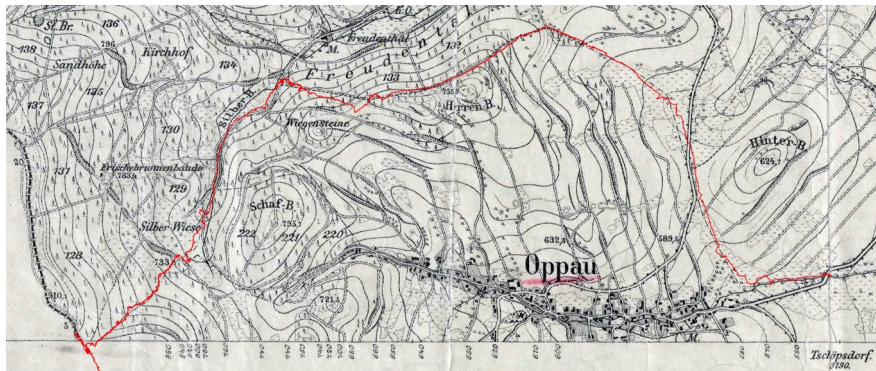

JARKOWICKI KAMIEŃ Z 1751 ROKU

W listopadzie 2019 roku wybrałem się na wycieczkę wzdłuż północnych granic miejscowości Opawa i Niedamirów, wiosek należących przed laty do krzeszowskich cystersów. Dawny przebieg owych granic ukazują archiwalne mapy, np. arkusz 3071 Meßtischblatt „Schmiedeburg” z 1886¹ lub 1918² roku.

Ilustracja 1: Ślad mojej wędrówki wzdłuż północnych granic miejscowości Opawa i Niedamirów. Źródło podkładu: mapa „Schmiedeburg” z 1918 roku; [4].

To właśnie wzdłuż tejże linii granicznej zaplanowałem swoją wyprawę, którą zacząłem na wschód od Opawy (niem. *Oppau*), wioski należącej do krzeszowskich cystersów od końca XIV wieku aż do sekularyzacji w 1810 roku³. W tym miejscu granica pomiędzy Opawą a Miskowicami (niem. *Michelsdorf*) przebiega wzdłuż potoku Opawa (niem. *Mühlgraben*), a tuż przed samą wioską gwałtownie skręca na północ. Następnie wędrowałem polami na zachodnich zboczach góry Zagórze (niem. *Hinter Berg*), gdzie zaczęła się granica pomiędzy miejscowościami Opawa i Jarkowice (niem. *städtisch Hermsdorf*), ciągnąca się dalej północnymi zboczami Pańskiej Góry (niem. *Herren Berg*) w kierunku zachodnim. Dalsza moja wędrówka wiodła wzdłuż potoku Srebrnik (niem. *Silber Bach*), gdzie na zachodnich zboczach Owczarki (niem. *Schaf Berge*) zaczęła się granica pomiędzy Jarkowicami a Niedamirówem (niem. *Kunzendorf*), wioski należącej do cystersów z Krzeszowa od 1399 roku aż do likwidacji klasztoru⁴. Od tego miejsca linia

1 mapa Schmiedeburg, Meßtischblatt 3071, 1:25.000, 1886, [3].

2 mapa Schmiedeburg, Meßtischblatt 3071, 1:25.000, 1918, [4].

3 M. Staffa (red.), *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, tom 8, [6]s.267.

4 Tamże, [6]s.251.

graniczna przebiega północnymi zboczami Kopistej (lub też Kopiny; niem. *Kuppen Berg* lub *Kuppenberg*), aż do granicy państwowej.

W czasie swojej wędrówki uważnie wypatrywałem dawnych znaków granicznych, jednakże dostrzegłem jedynie dwa kamienie z wykutymi znakami „+”, oba one znajdowały się na granicy Opawa-Jarkowice, w pobliżu koryta potoku Srebrnik.

Ilustracja 2: Dwa kamienie z wykutymi znakami „+”, zapewne graniczne. Pierwszy z nich znajduje się tuż nad brzegiem rowu przy drodze biegnącej Doliną Srebrnika (N 50°42'41", E 15°52'15"), a znaki „+” wykuto zarówno na jego przedniej, jak i górnej płaszczyźnie. Drugi kamień, również zlokalizowany na dawnej granicy Opawa-Jarkowice, odnalazłem w lesie, kilkadziesiąt metrów nad korytem Srebrnika (N 50°42'41", E 15°52'18").

Moja nadzieja na odnalezienie zapomnianego kamienia granicznego malała w miarę zbliżania się do granicy państwowej, choć liczyłem po cichu na to, że być może jakiś kamień znajdzie w trójstyku, gdzie niegdyś graniczyły ze sobą miejscowości Jarkowice, Niedamirów i Horní Albeřice. Jednakże punkt ten znajduje się na granicy polsko-czeskiej, wzdłuż której wiedzie tu zielony szlak turystyczny, a więc zapewne już dawno ktoś zauważyłby i opisał takowe znalezisko.

Ku mojemu zaskoczeniu okazało się, że byłem w błędzie. Wprawdzie w miejscu tym, gdzie dawna granica Jarkowice-Niedamirów dociera do granicy państwowej, znajduje się zwykły znak graniczny, to w bezpośrednim jego sąsiedztwie dostrzegłem kamień graniczny wart mojej uwagi. Jest to piaskowcowy słup, wystający z ziemi ~30 cm, jego przekrój poprzeczny ma kształt trójkąta równobocznego, długość każdego boku to ~20 cm; na szczycie wykuto 12-centymetrowe linie tworzące znak „+” (patrz ilustracja 3, lewe zdjęcie w środkowym rzędzie). Kamień posiada trzy powierzchnie boczne, na których znajdują się nie tylko wykute napisy, ale także i oznaczenia naniesione ciemną farbą.

Ilustracja 3: Kamień graniczny ustawiony w dawnym trójkątku granic miejscowości Jarkowice, Nieda-
mirów i Horní Albeřice. Fotografia: Marian Gabrowski, listopad 2019.

Na stronie skierowanej ku Czechom, a więc miejscowości Horní Albeřice, wykute są najprawdopodobniej cyfry tworzące liczbę „1751”, będącą niewątpliwie datą ustawienia kamienia (patrz ilustracja 3, zdjęcie górne). Wprawdzie kształt owych cyfr jest dość specyficzny, jednakże z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że jest właśnie liczba „1751” (patrz ilustracja 4).

Ilustracja 4: Odrys konturów tworzących kształty, które najprawdopodobniej należy zinterpretować jako cyfry tworzące datę „1751”.

Na stronie skierowanej ku miejscowości Jarkowice wyryta jest duża litera „H”, pod nią znajduje się dość nieczytelne wyźłobienie, które wygląda jak celowo wykuty symbol (być może jest to pochyłona w prawo cyfra „1”, strzałka lub litera „J” ?), albo też jest przypadkowym zagłębieniem, które jedynie sprawia wrażenie jakiegoś znaku (patrz ilustracja 3, prawe zdjęcie w środkowym rzędzie).

Strona skierowana ku miejscowości Niedamirów jest płaska i pozbawiona rytów; pierwotnie odniosłem wrażenie, że brak tutaj jakichkolwiek oznaczeń. Jednak w trakcie przeglądania wykonanych zdjęć zauważyłem ledwo widoczne cyfry namalowane ciemną farbą. Odpowiednio dobierając oświetlenie udało mi się wykonać kolejne zdjęcie, z czytelną liczbą „223” (patrz ilustracja 3, prawe zdjęcie w najniższym rzędzie). Jest to niewątpliwie oznaczenie naniesione wtórnie, najprawdopodobniej należy je interpretować jako numer obrębu leśnego. Za takim znaczeniem owej liczby przemawia fakt, że niemiecka mapa „Schmiedeberg” z 1918 roku⁵ (patrz ilustracja 1) ukazuje po sąsiedzku (na terenie Niedamirowa), obręby leśne o numerach 222, 221 i 220. Również i na „jarkowickiej” stronie można dopatrywać się trzycyfrowego numeru, namalowanego farbą ponad literą „H” (patrz ilustracja 3, lewe zdjęcie w najniższym rzędzie); jest on niemalże całkowicie nieczytelny. Wydaje się, że może to być liczba „182”, jednakże wspomniana

5 Mapa Schmiedeberg, Meßtischblatt 3071, 1:25.000, 1918, [4].

już mapa stwierdza, że znajdował się tu obręb leśny o numerze 128. Z kolei na czesko-jarkowickim narożniku można dostrzec napis, też namalowany farbą, lecz mniejszymi znakami i biegnący z góry do dołu: „G Sch.” lub „C Sch.”; być może jakieś oznaczenie leśniczego bądź właściciela tejże działki, albo też zwykły przejaw wandalizmu.

Jakie wydarzenie można wiązać z widoczną na kamieniu datą? O ile Niedamirów przez cały XVII wiek był własnością klasztoru krzeszowskiego, to w przypadku Jarkowic nastąpiła zmiana właściciela. „*Słownik geografii turystycznej Sudetów*” stwierdza, że „w 1. połowie XVIII wieku Jarkowice należały do hrabiego von Tschernina (...) W połowie tego stulecia kupiło je miast Kowary”⁶. O wiele dokładniej sprzedaż dóbr wchodzących w skład władztwa Kowary (Jarkowice, Miszkowice Paprotki, Stara Białka) opisuje Przemysław Wiszewski: „Wdowa Isabella Maria von Tschernin, występując w imieniu małoletniego syna Procopa Adalberta, 3 marca 1747 r. zgodziła się na sprzedaż całego majątku królowi pruskiemu. Odpowiedni akt podpisano w listopadzie tegoż roku”⁷.

Uzasadnione wydaje się więc podejrzenie, że nowa administracja władztwa Kowary, po okrzepnięciu i załatwieniu najpilniejszych tematów, mogła po trzech latach podjąć decyzję o wytyczeniu lub weryfikacji granic tejże nowo nabytej przez króla posiadłości. Tak więc widoczna na opisywanym kamieniu litera „H” może być skrótem od „*Hermsdorf*”, czyli ówczesnej nazwy Jarkowic.

Warto też zastanowić się, dlaczego nie umieszczono tutaj tzw. trójpąńskiego kamienia, choćby na wzór znaku granicznego z 1717 roku, zlokalizowanego niegdyś na zboczach Lesistej Wielkiej? Przyczyną takiego stanu rzeczy mogła być wzajemna antypatia, jaką niewątpliwie darzyli się właściciele graniczących tu ze sobą dóbr.

Zaledwie dekadę wcześniej Jarkowice, Niedamirów i Horní Albeřice znajdowały się w tym samym organizmie państwowym: imperium Habsburgów. W wyniku I wojny śląskiej, trwającej w latach 1740–1742, cały Śląsk, a więc także i Jarkowice z Niedamirowem, znalazły się w państwie pruskim. Opisywany kamień ustawiono kilka lat po zakończeniu II wojny śląskiej (1744–1745), która była nieudaną próbą odzyskania utraconych ziem, a już za kilka lat miała wybuchnąć III wojna śląska (1756–1763). W tej sytuacji mogło brakować chęci do wspólnego ustawiania kamienia na granicy miejscowości Jarkowice i Horní Albeřice, a więc na granicy Śląska i Czech, będącej od niedawna granicą Prus i Austrii.

6 M. Staffa (red.), *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, tom 8, [6]s.124.

7 P. Wiszewski, *Świat na pograniczu. Dzieje Lubawki i okolic do 1810 r.*, [7]s.369.

Również relacja pomiędzy właścicielami Jarkowic i Niedamirowa była napięta. W latach 1734-1763 opatem krzeszowskim był Benedykt II. Seidel⁸, który tuż po wybuchu I wojny śląskiej uciekł przed Prusakami do Czech, konsekwencją czego było splądrowanie klasztoru przez wojska pruskie, których 800-osobowy oddział kwaterował prze pół roku w opactwie⁹. Kiedy w 1742 roku opat powrócił do Krzeszowa, został przez króla na rok uwięziony we Wrocławiu, a następnie przez lata był szpiegowany i zagrożony zdjęciem z godności opackiej¹⁰.

Wydaje się więc, że opisywany tu kamień graniczny został ustawiony w 1751 roku przez administrację dóbr kowarskich, zakupionych zaledwie kilka lat wcześniej przez króla pruskiego. Widoczna po jarkowickiej stronie litera „H” najprawdopodobniej jest pierwszą literą ówczesnej nazwy tejże wioski, czyli „*Hermisdorf*”; być może pod spodem znajduje się liczba porządkowa „1”.

Ilustracja 5: Kamień z 1751 roku w sąsiedztwie współczesnego kamienia „IV/14”. Fotografia: Marian Gabrowski, listopad 2019.

Współrzędne kamienia: N 50°41'54", E 15°51'22"; znajduje się on w odległości jednego kroku od kamienia granicznego PL-CZ o numerze „IV/14”, który zlokalizowany jest ~300 m od współczesnego punktu trójstyku granic miejscowości Jarkowice, Niedamirów i Horní Albeřice.

8 N. Lutterotti, *Reihensolge der Äbte von Grüssau*, [2]s.13.

9 K. Michalik, *Krzeszów Dom Łaski Maryi*, [5]s.21.

10 A. Dudek, *Cystersi na Dolnym Śląsku, część III – Krzeszów*, [1]s.135

BIBLIOGRAFIA

1. Dudek Alojzy, Cystersi na Dolnym Śląsku, część III – Krzeszów. Praca przewodnicka, PTTK Wrocław 1989
2. Lutterotti Nikolaus, Reihensolge der Äbte von Grüssau, [w:] Abtei Grüssau einst und jetzt. Festschrift anlässlich der Weihe des ersten Abtes im wiedererstandenen Kloster Grüssau am 10. August 1924, A. Breuer, Landeschut i Schl. 1924
3. mapa Schmiedeberg, Meßtischblatt 3071, 1:25.000, 1886
4. mapa Schmiedeberg, Meßtischblatt 3071, 1:25.000, 1918
5. Michalik Krystian, Krzeszów Dom Łaski Maryi, Usługi Poligraficzne Bogdan Kokot vel Kokociński, Nowa Ruda, Krzeszów 2018
6. Staffa Marek (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 8, Kotlina Kamiennogórska, Wzgórza Bramy Lubawskiej, Zawory, Wydawnictwo I-Bis, Wrocław 1997
7. Wiszewski Przemysław, Świat na pograniczu. Dzieje Lubawki i okolic do 1810 r., Wydawnictwo eBooki.com.pl, Wrocław 2015